

**ПРОЕКЦИИ НА БЪЛГАРСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ
В УСЛОВИЯТА НА ТРУДОВА МИГРАЦИЯ
(върху данни от теренно проучване в Испания)**

Здравко Здравков

**BULGARIAN IDENTITY PROJECTIONS IN THE CONDITIONS
OF LABOUR MIGRATION
(Based on data from fieldwork research in Spain)**

Zdravko Zdravkov

Abstract

The paper attempts to prove the thesis that in the conditions of permanent migration and longterm remoteness from home and home country Bulgarian emigrants manage to preserve their ethnic identity and teach their children to respect Bulgarian culture, traditions and values.

Key words: ethnic identity, migration, emigrants.

Обществено-политическите и най-вече социално-икономическите промени след 1989 г. подтикват част от българските граждани да търсят препитание извън пределите на страната. Първите миграционни вълни са насочени към централноевропейските държави – Чехия и Словакия, Германия и Италия.¹ Българските турци се насочват към Република Турция, тъй като след т.нар. „голяма екскурзия” в южната съседка се обособява голяма изселническа общност, която трайно се установява там.² Третият поток се ориентира към Гърция и Кипър, поради географската им близост с България.³ По-малка част от емигрантите се отправят към Англия, САЩ и Австралия.⁴

Една от най-предпочитаните дестинации за десетки хиляди българи в последните години е Испания. Емигрантският поток към страната се засилва след 2001 г. с отпадането на визовия режим за

българските граждани. Той се благоприятства от добрите възможности за намиране на работа. По това време в страната на Иберийския полуостров се наблюдава бум в строителството, а едновременно с това се търсят неквалифицирани работници за селското стопанство и в сферата на туризма. За сравнително кратко време емиграцията към Испания придобива големи размери.⁵

Характерна особеност в началния етап е, че гурбетчиите (най-вече мъже) намират работа предимно като сезонни работници в селското стопанство – за 2-3 месеца, след това се прибират в България и след известен период отново се връщат в Испания – т.нар. „махало” на миграцията.⁶ В повечето случаи българските имигранти пребивават нелегално. Това постепенно се променя, особено след 2007 г. с влизането на България в Европейския съюз. Българите започват да се установяват за все по-продължителни периоди и в последните години може да се говори за трайни имигрантски общности в Испания, които са с впечатляваща численост. През 2009 г. държавната инспекция по труда в Испания е регистрирала 163 283 българи. По данни на българското дипломатическо представителство в страната през 2011 г. българите наброяват 250 000. Според официалната статистика на страната към началото на 2013 г. 169 631 българи са адресно регистрирани в различни испански общини. По неофициални данни българските имигранти в Испания са два пъти повече. Така страната на Иберийския полуостров се оказва една от най-предпочитаните дестинации за трудова миграция.

Като нов за България феномен миграцията е обект на изследване в различни научни области. В етноложки план се пораждат редица въпроси, отнасящи се до настъпващите неизбежни промени в бита, културата и миорогледа на българите в процеса на перманентно движение и трайна отдалеченост от родното място. Един от важните проблеми, които занимават изследователите, е успяват ли българите и имат ли желание да запазят своята етническа идентичност в условията на чужда култура; доколко съдбата им на „прогонени” от държавата-моща оказва влияние върху тяхната способност да разграничат държавата от родината и, игнорирайки негативното отношение към първата, да съхранят родолюбие и българската си етническа същност.

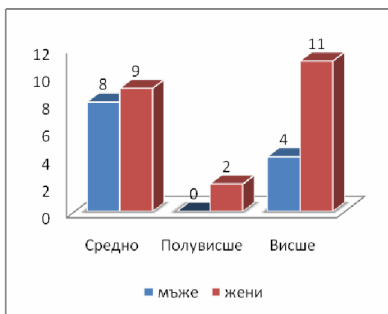
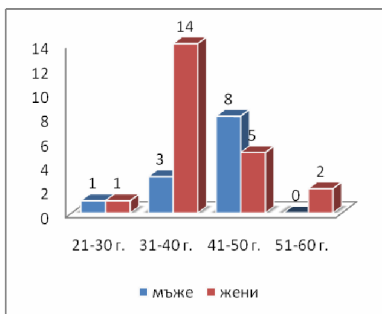
Отговорите на тези въпроси може да се търсят в различни посоки, поради разнообразието на маркерите, бележещи етничността – език, традиции, родова и историческа памет, мироглед и т.н.

Наблюденията на процесите, които се развиват в българските имигрантски общности в Испания, дават основание да се смята, че една значителна част от българите желаят да съхранят своята етническа идентичност и да предадат на децата си ценностите на българската култура и традиции. Тези тенденции може да се проследят както на общностно равнище – в инициативите и дейностите на многобройните български културни центрове и организации, така и на индивидуално ниво – в ежедневието на отделния българин.

Със съдействието на служители в Асоциация на българите в Испания „Балкан” и лично на нейния основател и президент – г-жа Петя Цанева, бе проведено проучване сред българи, живеещи и работещи в Мадрид. Целта бе да се установят нагласите им за съхраняване на родните традиции и ценности в условията на чужда езикова и културна среда. Чрез анкети беше проучено мнението на общо 34 български граждани – 12 мъже и 22 жени. В допълнение бяха проведени интервюта с българи, наблюдения на работата на Асоциацията, беседи със служители в други организации на българите в Мадрид.

От полза за анкетното изследване бе разнообразието сред анкетираните по географски признак – регистрирани са представители от почти всички региони на България (София, Враца, Монтана, Плевен, Велико Търново, Пловдив, Хасково, Русе, Кюстендил, Стара Загора и др.). Прави впечатление по-изразеното присъствие на жители от населени места в Северозападна България, което е разбираемо предвид тежките социално-икономически условия в този регион. Най-много от анкетираните са от малки градове – 18 човека. От голям град са 10, а от село са 6 мъже и жени.

По възрастов признак и образователен статус също се отчита разнообразие сред анкетираните.

Най-голям е броят на хората в активна трудова възраст – между 30 и 50 години. Това е характерна особеност на трудовата миграция – препитание навън търсят най-вече хората, които имат определен трудов опит, професионална квалификация и са достатъчно способни физически, за да се справят с работата.

Очевидна е и друга типична характеристика – дисбалансът между образователния статус и настоящата трудова позиция. На въпроса доколко настоящата професия/работа отговаря на професионалната квалификация на анкетираните 1/3 от мъжете отговарят положително на този въпрос, а 2/3 са посочили, че в момента работната им позиция не отговаря на тяхната квалификация. От жените 86% считат, че настоящата им трудова дейност по никакъв начин не е свързана с тяхната квалификация.

Вероятно това е и една от причините немалка част от анкетираните да виждат работата и престоя си в Испания като временно състояние. От отговорите на въпроса „Каква е нагласата Ви по отношение на Вашето пребиваване” се вижда, че само 17% от мъжете са се ориентирали към трайно установяване в страната, а 50% считат, че престоят им ще бъде временен. Има и една част – и при мъжете, и при жените – които все още не са наясно по този въпрос. При жените е равен броят на тези, които искат трайно да се установят в Испания, и тези, които смятат, че това е временна перспектива за тях и семействата им. Нагласите на анкетираните може да се обяснят до известна степен и с факта, че част от тях са заедно със семействата си, а на друга част близките са в България. 2/3 от мъжете са без семействата си, което прави разбираемо намерението им да не се задържат

трайно далеч от тях. При жените ситуацията е по-различна – 77% са заедно със своите семейства, което обяснява нагласите на повечето за трайно установяване в Испания.

Връщайки се към същността на изследвания проблем – българската идентичност в чужда културна среда и желанието и начините за нейното съхраняване – е необходимо да се обърне внимание на обстоятелството, че всички анкетирани са декларирали здрава и постоянна връзка с родината в лицето на своите близки. Въпреки че повечето от тях са заедно със семействата си, те не прекъсват връзката с останалите в България роднини.

Постоянният контакт с близките е един от начините, чрез които се поддържа и съхранява неразривната връзка с родината – с всичко онова, което поддържа живо усещането за принадлежност към нея, към родните култура, традиции и памет.

Една от проекциите на българската идентичност е уважението и почитането на родните празници и традиции. В тази връзка, в анкетата бяха включени въпроси, имащи за цел да се установи доколко българите – далеч от родината – почитат и отбелязват своите празници.

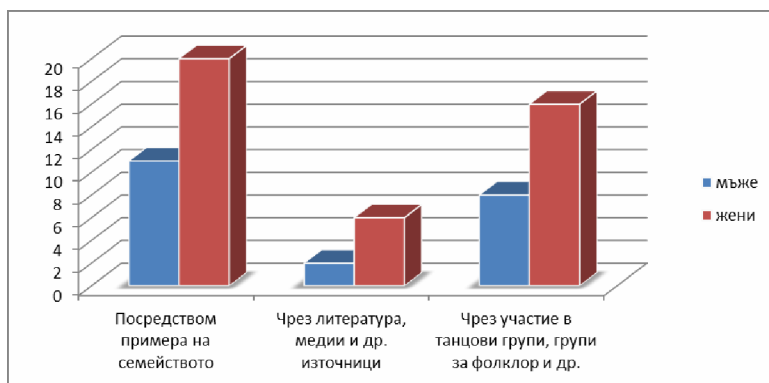
В интерес на коректността трябва да се отбележи, че част от анкетираните не са направили разграничение между официални и свързани с културата и религията празници. Това обаче не влияе върху общата тенденция, прозираща в отговорите. Очаквано, по-голям е броят на българите, които празнуват официалните празници в сравнение с тези, които почитат традиционните. Това отношение е разбираемо и то кореспондира тясно с отговорите на въпроса „Запознат/а ли сте добре с традициите и празниците на Вашата култура?”. От тях е видно, че не всички анкетираните достатъчно добре познават тази съществена част от българската култура. 17% от мъжете и 36% от жените са посочили отговора „донякъде”, което дава основание да се допусне, че именно поради недостатъчно познаване на традиционните празници те по-рядко присъстват в семейния празничен календар на някои от респондентите. Тук обаче следва да се отбележи и наличието на една очевидна зависимост – между възрастта на анкетираните и степента на познаване на родните традиции. По-слабо познаване са изразили хора на по-ниска възраст – тези в границата до 30 години и около 32 – 34-годишни – факт, който може да насочи към търсене на причините в един друг тип възпитание в недалечното социалистическо минало.

Най-гачени и отбелязвани от българските имигранти в Испания са 3-ти март, 24 май, Коледа, Нова година, Великден, Гергьовден, Никулден, както и семейните празници, свързани с именни дни на членове от семейството.

В контекста на изследването изключително силно впечатление прави декларираното от анкетираните желание да възпитат децата си в духа на българските традиции и култура. На въпроса „Държите

ли Вашите деца да познават майчиния език, традициите и обичаите?” 100% от попълнените анкетата са отговорили с „Да”. Този еднозначен и красноречив отговор може да се тълкува като ясен знак, че българинът държи да съхрани и да предаде – така, както от векове е установено – непреходните народни традиции и всички онези маркери, които формират етническата идентичност. И в условия на чужда културна и езикова среда този стремеж е още по-изявен. Той прозира както в отговорите в анкетната карта, така и в споделените мисли и желания на респондентите.

На въпроса „По какъв начин Вашите деца опознават родната култура?” анкетираните имаха възможност да посочат по няколко отговора, включително и да изразят лично мнение.

Надделяват мненията, че примерът на семейството е най-важен за възпитаване на уважение и любов към българската култура и традиции. Много поддръжници намират и твърдението, че прекият допир на децата до красотата на родните обичаи и фолклор също има силна роля във възпитанието в дух на родолюбие. Близко 2/3 от анкетираните са посочили, че тези два подхода трябва да се случват паралелно. Това виждане анкетираните декларирали не само в анкетата, а и го осъществяват на практика. Преките наблюдения и информацията от няколко асоциации показваха, че много българи са записали своите деца в различни организирани извънкласни форми към българските центрове – танцови и музикални състави, групи за фолклор, театрални формации, където малките българчета с удоволствие опознават родната култура.

Освен на индивидуално равнище, е добре видим стремежа на българските емигранти в Испания за съхраняване на родните традиции и ценности и в един по-широк общностен план. Изключително силно присъствие тук имат българските културни асоциации, чиито функции и роля за съхраняване на българщината са аналогични с тези на просветните дружества и читалищните организации от времето на Възраждането.

В сайта на Държавната агенция за българите в чужбина към момента фигурират над 40 организации на българите в Испания – асоциации, културни центрове, дружества, православни църковни общности и др. – които развиват културно-просветна дейност. Първото, което прави впечатление в посока на изследвания проблем, са имената на тези организации – „Св. св. Кирил и Методий”, „Паисий Хилендарски”, „Св. Иван Рилски”, „Т.А.Н.Г.Р.А”, „Балкан”, „България”, „Родина”, „Стара планина”, „Кубрат”, „Хан Аспарух”, „Мадара” и др. Избраните наименования не се нуждаят от коментар, те само убедително подкрепят тезата за стремежа на българите за запазване на националното съзнание и за етническа идентификация.

Ролята на българските асоциации се определя от тяхната културна и просветна дейност. Към много от тях има създадени танцови формации, фолклорни певчески групи, клубове за народно творчество, самодейни състави – всички те на доброволен принцип и всички с достатъчно на брой участници. Те организират честването на българските официални и религиозни празници, съдействат за популяризиране на родната култура в Испания, подпомагат реализирането на различни самодейни инициативи на българските имигранти. Културните центрове са се превърнали в притегателно място за българите, тъй като удовлетворяват тяхната потребност от общуване със сънародници и им осигуряват така търсената връзка с родните традиции и култура.

В последните години към асоциациите се създават български неделни училища. Отчитайки чисто прагматичната страна, свързана с признаване на получените в чужбина дипломи у нас, не бива да се пренебрегва и онази, определена от емоцията и сантимента към българското образование. Показателен в това отношение е примерът с анкетираните българи. Една голяма част от тях заявяват намерения-

та си за трайно установяване в Испания, което обезсмисля признаването на испанската диплома за средно образование на децата им в България. Въпреки това всички те са записали и държат техните деца да посещават неделно българско училище, за да научат официалния български език и да получат знания за българската литература, история и култура.

Културно-просветните функции на българските асоциации се допълват и от тяхната читалищна дейност. Към почти всички от тях има създадени библиотеки с българска литература, периодични и специализирани издания.

В Испания се издават български вестници и списания, в които има новини от България и Испания, полезна информация за работа, както и информация за предстоящи събития на българските общности (празници, чествания, фестивални прояви и др.). Най-големите печатни издания са вестник „Нова дума” и списание „Български корени”. Активно се използват и ресурсите на съвременните информационни и комуникационни технологии. Създадени са и се поддържат няколко сайта на българската общност в Испания.

Стремежът на българските имигранти да се чувстват по-близо до родината, да усещат българския дух се открива и на битово равнище. В своето ежедневие те са си осигурили и се възползват от това удобство да пазаруват и се наслаждават на традиционна българска храна. Не случайно са така популярни сред сънародниците ни българските магазини и особено българските ресторанти, предлагащи традиционна кухня. Те се възприемат не само в конкретното им предназначение, а и като средища за общуване и празнуване. В тях често се организират семейни тържества, сватби и кръщенета, съпроводени с традиционните за българите ритуали и обичаи.

И накрая – два примера, които не могат да се впишат в научния текст и не могат да се диагностицират със стандартните изследователски методи, но които, считам, силно подкрепят тезата, че българските емигранти – далеч от дома и родината – съхраняват своята етническа идентичност и възпитават у децата си уважение към родните език, култура и традиции:

Първият: В личен разговор с един от анкетираните – мъж на около 33-35 години – узнавайки, че съм от Велико Търново, започна

да разказва как преходната година в краткото време, за което семейството се е прибрало в България за почивка, той специално е отделил време да заведе децата си във Велико Търново, за да разгледат Царевец. И сълзите и вълнението му не позволиха да разкаже повече подробности за преживяването и впечатленията от посещението.

Вторият: При едно от посещенията ми в българското неделно училище „Св. Иван Рилски“ почти през целия ден наблюдавах как родители стоят часове наред в двора му и чакат децата им да приключат заниманията си по български език и литература, история и география. В късния следобед почти в другия край на Мадрид видях един от бащите, чакали повече от 5 часа в училището, който се прибираше към къщи с детето си. Замислих се, че може би това е единственият свободен ден на този мъж и той е жертвал своята почивка, за да може детето му да научи българския език и да знае българската история и култура.

В съвременните динамични условия, белязани така силно от глобализационните и интеграционните процеси, съхраняването на етническата идентичност в чужда културна и езикова среда определено е предизвикателство. Данните от проучването в Испания показват, че българските емигранти успешно се справят с него. Те балансирано съчетават добра адаптивност към новите за тях условия и едновременно с това традиционализъм по отношение на своята култура. Различните проекции на българската идентичност са видими навсякъде – както в битя и ежедневието, така и в празниците, както на индивидуално равнище – в семейството, така и в общостен план. И още повече – българите възпитават уважение към българските традиции и ценности и у децата си.

БЕЛЕЖКИ

¹ Антова, С. Смесените бракове между българи и словаци. – В: Българска етнология, 2004, № 1.

² Маева, М. Език и етнокултурна идентичност на българските турци преселници в Република Турция. – В: Българска етнология, 2004, № 2, с. 60.

³ **Антова, С.** Мобилност или временна миграция? Културно-икономически стратегии на българите в района на Фамагуста, Кипър. – В: Четива за историята и културата на Балканите в помощ на университетското преподаване (съст. М. Карамихова). С.: Парадигма, 2010; **Димитрова, Т.** Мобилност срещу локалност: две възможни измерения на живота в емиграция (на примера на емигрантите от гр. Кнежа). – В: Конфесионално и мултиетнично съжителство на православни, католици и мюсюлмани в Северна България. В. Търново: Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2010.

⁴ **Карамихова, М.** Американски мечти. Пътеводител сред първата генерация емигранти. С: Кротал, 2004; **Маева, М.** Организации и институции на българските емигранти във Великобритания. – В: Четива за историята и културата на Балканите в помощ на университетското преподаване (съст. М. Карамихова). С.: Парадигма, 2010, с. 194; **Цанева, Е.** Какво и как празнуват българите в Австралия. – В: Българска етнология, 2005, № 1, с. 37

⁵ **Славкова, М.** Между перспективите и носталгията: българските емигранти в Испания (случаят с българите в Кастилия и Леон). – В: Четива за историята и културата на Балканите в помощ на университетското преподаване (съст. М. Карамихова). С.: Парадигма, 2010, с. 220.

⁶ **Ибанес Ангуло, М.** Изграждане на нация на ЕС: българска национална идентичност зад граница в нови рамки. – В: Динамика на националната идентичност и транснационална идентичност в процеса на европейска интеграция (съст. М. Дечева). С.: Парадигма, 2008, с. 261; **Троева, Е., В. Григоров** Гурбетчийството в Родопите – минало и настояще. – В: Да живееш там, да се сънуваш тук (съст. М. Карамихова). С., 2004, с. 85–86.

ЛИТЕРАТУРА

Публикации

Антова, С. Смесените бракове между българи и словаци. – В: Българска етнология, 2004, № 1.

Антова, С. Мобилност или временна миграция? Културно-икономически стратегии на българите в района на Фамагуста, Кипър. – В: Четива за историята и културата на Балканите в помощ на университетското преподаване (съст. М. Карамихова). С.: Парадигма, 2010.

Димитрова, Т. Мобилност срещу локалност: две възможни измерения на живота в емиграция (на примера на емигрантите от гр. Кнежа). – В: Конфесионално и мултиетнично съжителство на православни, католици и мюсюлмани в Северна България. В. Търново: Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2010.

Ибанес Ангуло, М. Изграждане на нация на ЕС: българска национална идентичност зад граница в нови рамки. – В: Динамика на националната идентичност и транснационална идентичност в процеса на европейска интеграция (съст. М. Дечева). С.: Парадигма, 2008.

Карамихова, М. Американски мечти. Пътеводител сред първата генерация емигранти. Изд. „Кротал”, 2004.

Маева, М. Език и етнокултурна идентичност на българските турци преселници в Република Турция. – В: Българска етнология, 2004, № 2.

Маева, М. Организации и институции на българските емигранти във Великобритания. – В: Четива за историята и културата на Балканите в помощ на университетското преподаване (съст. М. Карамихова). С.: Парадигма, 2010.

Славкова, М. Между перспективите и носталгията: българските емигранти в Испания (случаят с българите в Кастилия и Леон). – В: Четива за историята и културата на Балканите в помощ на университетското преподаване (съст. М. Карамихова). С.: Парадигма, 2010.

Троева, Е., В. Григоров Гурбетчийството в Родопите – минало и настояще. – В: Да живееш там, да се сънуваш тук (съст. М. Карамихова). С., 2004.

Цанева, Е. Какво и как празнуват българите в Австралия. – В: Българска етнология, 2005, № 1.

Интернет-базирани източници

<http://www.aba.government.bg/>

<http://immigracia.alle.bg/>

<http://spainbg.com/>